

УДК 128.572.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8458/2022-1-5>

Мрака Наталя Миколаївна,

кандидат психологічних наук,
Інститут управління, психології та безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0706-7174>

ВПЛИВ МЕДІА-КОНТЕНТУ НА СТУДЕНТСЬКУ МОЛОДЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ (ПРИКЛАД ОПРАЦЮВАННЯ ФІЛЬМУ «УКРАЇНА В ОГНІ 2»)

Анотація. У статті розгорнуто тему впливу медіа-контенту під час війни. Йдеться про відображення теми війни у медіа-просторі та роботах митців, зокрема кіно-митців, про формат і наповнення медіа-контенту сьогодні. Розглянуто вплив війни і переживання її як колективної травми, етапи подолання колективної травми, зокрема першого із них – створення арт-об'єктів, що пов'язані з травмивними подіями: пам'ятників, фотоальбомів, книжок спогадів, виставок, музеїв, кінофільмів як свідчень пам'яті багатьох людей. Теоретично обґрунтовано умови зцілення колективної психічної травми, а саме через спільне проживання та спільну творчість. У даній статті представлено результати обговорення і опрацювання теми впливу війни та способів обговорення важких тем втрати через мистецтво, зокрема документальне кіно. Неоцінено важливу справу в цьому контексті роблять автори «Україна в огні-2», які вже випустили 311 серій. У даному (пілотному) дослідженні розглянуто питання впливу представленого медіа-контенту на психоемоційний стан особистості під час війни, проаналізовано доцільність проведення групових психоедукаційних та кінотерапевтичних занять. Зосереджено увагу на те, яка роль і місце документального кіно серед іншого впливового медіа-контенту в інформаційному просторі України. Порушено питання емоційного сприйняття як потреби в якісному відео-контенті саме такого формату, який виділяється із величезної маси та порушує рутинний і хаотичний процес медіаспоживання. Щодо теоретичних аспектів, то висвітлено аргументацію використання документального кіно як арт-медіа, що найкраще висвітлює події під час війни і може бути застосованим в опрацюванні колективної травми. Навчально-терапевтичний формат семінарського заняття дозволив екологічно продіагностувати та опрацювати тему травмивного досвіду. За основу нами взято розуміння мистецтва як засобу легітимізації травми війни та зцілення колективної травми. Висвітлено питання про психологічний вплив фільму. Формат однохвилинних серій – короткометражки, що нагадують «флешбеки» про те, що важко забути, і те, що має емоційний вплив на пам'ять – амальгама звуків, кольорів і подій. Воєнні події мають травмивний ефект і спричиняють травму свідка. Про неоднозначний процес, що має психологічний вплив як на авторів відеосвідчень, кіно-творців, так і на глядачів. Про труднощі перегляду фільму, його сприймання і тригери, як з цим давати раду, не знецінюючи, а, навпаки, констатуючи значення кіно для роботи із травмою.

Ключові слова: стрес, втрата, психогігієна, психопрофілактика, емоційна саморегуляція, ресурси, копінг-стратегії, резильєнтність, колективна травма, травма свідка.

Mraka Natalia. THE INFLUENCE OF MEDIA CONTENT ON STUDENT YOUTH DURING THE WAR IN UKRAINE (BASED ON WORK WITH THE FILM “UKRAINE ON FIRE 2”)

Abstract. The article deals with the topic of influence of media content during a war. It details the reflection of the theme of war in the media space and works of artists, in particular film artists, about the format and content of media content today. The article analyses the influence of the Russian-Ukrainian war and its experience as a collective trauma, the stages of overcoming collective trauma, in particular the first of them: the creation of art objects related to traumatic events: monuments, photo albums, books of memories, exhibitions, museums, films as collective forms of people's memories.

The article suggests conditions for healing collective mental trauma, namely through collective re-living and joint creativity. This article presents the results of discussion and elaboration of the topic of the impact of war and ways of discussing difficult topics of loss through art, in particular through documentary cinema. In this context, the authors of “Ukraine on Fire 2” (as of the date: 312 episodes) present an invaluable work. The (pilot) study

examines the issue of the influence of the presented media content on the psycho-emotional state of the individual during the war was considered, the feasibility of conducting group psychoeducational and film therapy classes. It focuses attention on the role and place of documentary cinema among other influential media in the information space of Ukraine.

It also presents the issue of emotional perception as a need for high-quality video content in such a format that stands out from the huge mass and disrupts the routine and chaotic process of media consumption.

In terms of theoretical aspects, the article advances the argumentation as to the use of documentary film as art media which best presents events during the war and can be applied in the processing of collective trauma. The educational and therapeutic format of the seminar based on the study of the film "Ukraine on Fire 2" made it possible to ecologically diagnose and work on the topic of traumatic experience. The basis is the understanding of art as a means of legitimizing the trauma of war and healing collective trauma. The article highlights the issue of the psychological impact of the film. The short format of this one-minute series resemble "flashbacks" about things that are difficult to forget and that have an emotional impact on memory: amalgam of sounds, colors and events. War events have a traumatic effect and cause trauma to the witness. The article details an ambiguous process that has a psychological impact on the authors of video testimonies, filmmakers, and viewers. Finally, it spells out the difficulties of watching the film, its perception and triggers, how to deal with this without devaluing, but on the contrary stating the importance of cinema for working with trauma.

Key words: *stress, loss, psychohygiene, psycho-prevention, emotional self-regulation, resources, coping strategies, resilience, collective trauma, witness trauma.*

Проблема та її актуальність. Українці живуть у реальності війни, а з 24 лютого 2022 року – реальності повномасштабного вторгнення чи великої війни, що кидає нові та щоденні виклики та випробування суспільству. Вони фіксуються різними засобами медіа, зокрема й арт-медіа, які представляють мистецьке відображення та опрацювання цієї реальності. Одна із найбільш адекватних (у смислі зв'язку з реальністю) форм таких медіа – це документальне кіно (в межах кінознавства використовується термін «неігрове кіно»). В цьому випадку йдеться про фільм «Україна в огні 2» [10] – однохвилинний документальний серіал у форматі мобільного кіно, заснований переважно на відео очевидців, який щоденно виходить з 1 березня 2022 року. В нашому пілотному дослідженні представлено опрацювання цього фільму як медіа-контенту студентами-психологами, які опановують навички роботи із дистресами та психологічними травмами. Таке опрацювання та його результати представляють певне розуміння того, що відбувається в суб'єктивній реальності її носіїв, та як медіа-контент впливає на суспільство.

Мета статті – представлення результатів опрацювання (осмислення) групою студентів-психологів документального фільму «Україна в огні 2» з метою виявлення його впливу як форми медіа-контенту на студентську аудито-

рію. Зазначений фільм методологічно постає як змістовний засіб дослідження, а опитування – як форма такого дослідження.

Виклад основного матеріалу статті. Питання впливу війни – російської агресії (зокрема повномасштабного вторгнення чи великої війни) на психічне здоров'я залишається сьогодні актуальним. Психологи та психотерапевти об'єднуються, аби вдосконалити надання психологічної підтримки населенню. Травмівний досвід, який отримують українці сьогодні, з одного боку, об'єднує спільним переживанням і болем, а з іншого – переживається по-різному.

Істотний вплив на психічне здоров'я, психоемоційний стан відіграє **медіа-контент** про війну в Україні. Він характеризується постійністю (щоденно) та інтенсивністю. Крім того, медіа-контент формує узагальнене відображення та конструює нову реальність. Його важливість у нашому контексті полягає у тому, що, попри різні досвіди переживання, водночас є необхідність у формуванні образу (образів), які відображають спільність переживання. Досвід жертви (потерпілого) від безпосереднього переживання насильства, ракетної атаки на власну оселю, життя в окупації – це один рівень переживання, а досвід спостереження за таким досвідом інших, зокрема співвітчизників – це інший досвід. В першому випадку маємо суб'єктивну реаль-

ність, а в другому – об'єктивну реальність. Водночас ці реальності поєднує й узагальнює медіа, які формують певний контент – нову реальність. Природа такої реальності є складною, дискусія щодо неї продовжується, а досконале осмислення виходить за межі мети та завдань цієї статті. Водночас можна констатувати, що медіа-контент зацікавлює дослідників як форма відображення реальності і цим уможливує науково обґрунтоване дослідження впливу на психічне здоров'я, оскільки засади такого дослідження *об'єктивуються*.

В нашому випадку йдеться про аудіовізуальний контент, вибраним прикладом якого є обраний документальний фільм. Він постає як певне відображення суб'єктивної (свідчення очевидців) та об'єктивної реальностей про війну.

Кіно (кінематограф) у певному розумінні є аудіовізуальним мистецтвом, представлений у специфічних формах – фільмах. Роль мистецтва в суспільстві у період війни залишається вагомою. Поряд із такими формами, як журналістика і наука, мистецтво пропонує специфічне опрацювання реальності, що виражається у творенні чогось нового, що, зазвичай (хоч, і не завжди), апелює до високих, естетичних почуттів. Мистецтво виконує різноманітні функції, серед яких і фіксування реальності, її осмислення.

Наше дослідження виявляє, що медіа-контент і, зокрема, фільм «Україна в огні 2», його опрацювання виявляє **колективну травму** українців – травмівний досвід переживання війни. Стрічка, мовою медицини, демонструє цю травму, виявляє її різні симптоми. Діагностика колективної травми не є самоціллю, покликанням є її опрацювання, подолання, зцілення, загоєння, лікування, терапія (наразі триває пошук відповідної термінології).

Опрацювання колективної травми теж охоплює створення арт-об'єктів, зв'язаних із травмівними подіями – пам'ятників, фотоальбомів, книжок спогадів, виставок, музеїв, кінофільмів як свідчень пам'яті багатьох людей.

Колективна травма, від якої суспільство не вилікувалося, «делегується» наступному поколінню. Травмівний досвід має власти-

вість «мігрувати» у сферу колективного несвідомого і там може впливати на різноманітні аспекти суспільного життя.

Термін «колективна травма» не має загальноновизнаного визначення. Загалом, як відзначає професор Гілад Хіршбергер, колективна травма вказує на «психологічні реакції на травмівну подію, яка впливає на все суспільство» [16]. Колективна травма не так стосується історичного факту чи події, як є колективною пам'яттю про жахливу подію, яка сталася з групою людей [16].

Колективна травма визначально стосується групи, але має й індивідуальний вплив. Як відзначає шведський клінічний психолог Петер Келлерман, «Я особливо цікавлюся тим, як «колективна травма» дуже глибоко впливає на кожного. Вона навіть передається з покоління до покоління і стає частиною культурної ідентичності»* [12]. Психолог виявив цікавий факт: нащадки жертв Голокосту часто переживають у сновидіннях, мріях та фантазіях усі ті жахіття Другої світової війни, які зазнали їхні прабабушки. Келлерман метафорично описує вплив подій: «Травма як тінь, яка присутня в душах людей, і ця тінь потрапляє в душі їхніх близьких» [12]. Так, люди, які пережили голод, ніколи не викидають хліб, вони змушують своїх дітей багато їсти, і ті змушені все з'їдати, щоб їх заспокоїти. Таким чином, травма батька, його підсвідома пам'ять передається дитині, стає його пам'яттю.

Подібний травмівний досвід і колективну травму пережили й українці під час Голодомору. Як відзначає професор Андрій Маслюк, «[В українців] на побутовому рівні досі у турботі про дітей у батьків на першому місці питання про задоволення базових потреб: чи не голодні й не замерзли. Досі у нашій країні люди створюють запаси харчів» [15].

В аспекті розуміння колективної травми варто зазначити, що це явище стосується великих груп людей. В цьому контексті йдеться про колективну травму українців (чи доцільно говорити й про травми різновидів колективів, груп – наприклад, вдів полеглих воїнів, дітей війни, це окреме питання, варте дослідження). Причиною такої травми є,

для цілей цього дослідження, війна, зокрема те, що позначається такими термінами, як «повномасштабне вторгнення», «повномасштабна війна» чи «велика війна».

Історично в аспекті подій, які спричинили колективну травму, маємо приклад Другої світової війни, в якій Україна зазнала багато втрат, які замовчувалися. Олександр Довженко, до прикладу, доносив цю правду у художніх працях, кіно, щоденниках, зокрема в повісті «Україна в огні». Такою за аналогією є і теперішня повномасштабна війна як катастрофа, що пов'язана із загибеллю українців, можливою втратою свободи, незалежності держави, окупацією, полонем, фільтрацією та іншими засобами ведення війни Росією. В цьому смислі контекстно зрозумілою є назва сучасного фільму – «Україна в огні 2».

Подолання колективної травми можливе через спільне проживання та спільну творчість. У своєму дослідженні ми звертаємося (та апробуємо) стратегію подолання колективної травми, описану О. Л. Вознесенською [1]: (1) легітимізація травматичних переживань на рівні культури; (2) вшанування пам'яті, репрезентацій і політичної боротьби, створення наративу травми – «дні пам'яті», переназивання вулиць (для прикладу, в Львові вже є вулиці новітніх героїв, названі за псевдо воїнів-митців Руфа, Хаммера), пам'ятники героям; (3) об'єднання у період проживання болю, у переживаннях, адже підтримка, відчуття приналежності до групи надає сили та відновлює ресурси.

Виділяють чотири групи чинників, що визначають вплив колективної травми [3]:

1) масштаб, сила травматизації (до порівняння – масштабність війни в Україні тепер і на початку війни у 2014 році, яку певний період називали конфліктом (у термінах міжнародного гуманітарного права), антитерористичною операцією);

2) рівень несправедливості (порушеної справедливості) під час травматизації – наприклад, той факт, що військові дії точаться в Україні вже з 2014 року, не спричиняли такої травматизації, як ті, що розпочалися 24 лютого 2022 року, оскільки вони

супроводжуються геноцидом (знищення українців як групи через розстріли під час окупації, евакуації, масові вбивства на Київщині, зґвалтування дітей та жінок, примусова депортація);

3) неможливість (або нездатність) суб'єкта протистояти травмівній силі – пасивність жертви, часто вимушена. Приклад: полон, зґвалтування є більш травмівними, ніж поранення на полі бою;

4) неможливість (нездатність) емоційного відреагування постраждалими, що залишилися живими, та їхніми нащадками. Однією із можливостей опосередкованого відреагування є ритуалізація (покладання квітів на місця поховання, створення меморіалів), відзначення річниць, переосмислення подій через кіномистецтво у тому числі.

Таблиця 1
Порівняння колективних травм за факторами травматизації (за Горностаєм П.П.) [3]

Подія	Чинники травматизації			
	1	2	3	4
Велика Вітчизняна війна	-	+	+	+
Екологічні катастрофи	-+	0	-+	+
Чорнобильська катастрофа	-+	+ -	-	-
Колективізація, розкуркулювання	-	-+	+ -	-
Репресії 30-40-х років	-	-	-	+
Геноцид (наприклад Голокост)	-	-	-	+
Голодомор	-	-	-	-
Війна в Україні 2014 р	-	-	-+	+
Війна повномасштабна 2022	+	+	-+	+

У цьому світлі постають питання: який медіа-контент відображає колективну травму; зокрема, чи є фільм «Україна в огні 2» прикладом «легітимізації травматичних переживань на рівні культури», формою «емоційного реагування»?

Пошуку відповіді на це питання, як і на більш загальне – вплив медіа-контенту під час війни – й присвячене опрацювання фільму «Україна в огні 2», проведене в межах семінару навчальної дисципліни «Психогігієна» зі студентами-психологами Львівського державного університету внутрішніх справ.

Опрацювання охоплювало такі етапи:

1) самостійний перегляд фільму «Україна в огні 2» (на час перегляду серіал складався з 290 однохвилинних серій (близько 5 год.), які студенти мали переглянути в кілька інтервалів, кожен тривалістю не менше 40 хвилин);

2) спільне обговорення, дискусії за участі студентів і творців фільму (зокрема, в режимі «питання – відповіді» під час зустрічі онлайн, також було аудіо-звернення до аудиторії) (3 аудиторні години);

3) анкетування онлайн – відповіді студентів на поставлені питання з можливістю висловити додаткові міркування (анкетування проводилося анонімно, аби забезпечити ширшу свободу висловлювання). Анкета складалася із 12 відкритих запитань та одного питання-огляду;

4) узагальнення (осмислення) напрацьованого матеріалу викладачем курсу.

Кількість студентів, які брали участь в опрацюванні – , кількість отриманих анкет – 54.

Вказане опрацювання варто наразі вважати експериментальним, адже воно є спробою, певним дослідом, який ще потребує утвердження, а вивчення вказаного явища відбувається в доцільно вибраних умовах навчального середовища взаємодії викладача, студентів і митців. Випробувальним воно є і в тому розумінні, що репрезентує варіант опрацювання колективної травми на основі того, що може позначатися як кінотерапія.

Звертання до метафор війни, символів опору через художні твори, кіно, щоденники –

це спосіб опрацювати колективну травму, яким слугував ще Олександр Довженко. Але сьогодні кіно, як масове мистецтво, має блискавичне поширення в інтернет-мережі, здатне охопити необмежену аудиторію як українських глядачів, так і закордонних, стаючи ще одним способом опрацювати травму.

Серіал «Україна в огні 2» – це простір для рефлексій та емоційного переживання колективної травми, де розгорнута канва війни в історіях родин, міст і сіл, цілої України та окремої особистості.

Важливим є і джерело натхнення «України в огні 2» — відеоматеріал людей, які стали свідками подій. Це робить їх співтворцями, створює можливість бачити і відчувати воєнні дії наче вживу, бути в першому ряді «кінотеатру життя» та бачити, як війна ставить свої автографи у свідомості та пам'яті глядача. І у такому смислі цей фільм є без пафосу народним.

Істотним є і психологічний вплив фільму. Його однохвилинні серії – короткометражки, що нагадують «флешбеки» про те, що важко забути і те, що має емоційний вплив на пам'ять – амальгама звуків, кольорів і подій. На жаль, окрім свідчень, воєнні події мають травмівний ефект і можуть спричинити травму свідка. Тому маємо неоднозначний процес, що має психологічний вплив як на авторів відеосвідчень, кінотворців, так і на глядачів. Цей вплив ускладнює перегляд фільму і це – не новела (згадаймо, знову ж,

11. Фільм – про досвід та події війни. Цей фільм:
54 відповіді

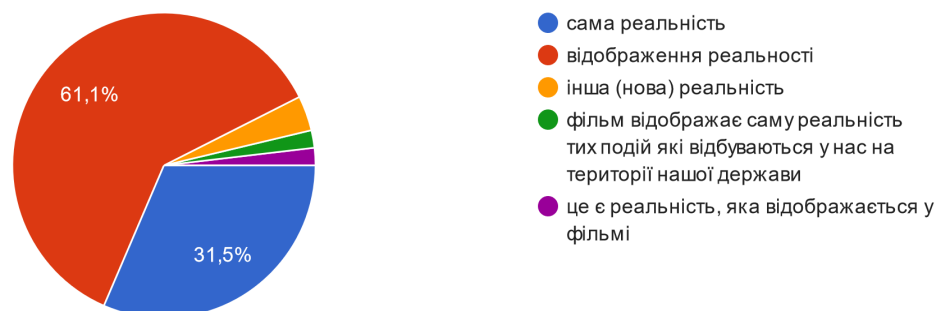


Рис. 1.

Таблиця 2

Опрацювання анкетування

Питання анкети	Аналіз відповідей
Як Ви можете описати ефект від фільму?	Відповіді розділилися на такі: – емоційний (переживання емоції та емпатії); – терапевтичний (фільм сприяв появі спектру емоцій і власних переживанню власного досвіду війни, коли пригадувалися і осмислювалися власні реакції та думки щодо подій); – складно визначити й ідентифікувати вплив. Це питання викликало найбільше уваги і зазначалося: коли було вивільнення емоцій, це мало і терапевтичний ефект (емоції контейнувалися).
Які психічні аномалії Ви спостерігали в цьому фільмі (вказіть приклади серій, фрагментів)? Наприклад, бачили ознаки гострої стресової реакції, дезадаптації, стани шоку, заціпеніння, горя і т. д.	Різноманітні відповіді та обґрунтування щодо станів і того, в яких серіях вони переважають або яскраво виражені. Зокрема, найчастіше – це шок, переживання горя, відчай, лють, сум від втрати близьких, істерики, панічні атаки, співчуття разом з відчуттям жалю та безпорадності, страх та зціпеніння, стан незахищеності, страх перед смертю, перед незнанням, що людина робити далі, стрес та нерозуміння, що буде з сім'єю та іншими людьми. Незнання куди їхати, де жити далі. Шок від агресії та жорстокості інших.
Як Вам було дивитися фільм? Опишіть свій досвід з психологічної точки зору.	Більшість (59%) відповідей містили означення: важко дивитися (морально, емоційно, психологічно). Причини: деякі фрагменти повертали на початок війни, коли було дуже страшно або ж тому, що фільм терапевтичного характеру і що змушує концентруватися на деталях перегляду та аналізі, бо це «відбувається із твоею країною, твоїми людьми». Решта відповідей (41%) містили такі означення, як «дивилися як звичайний фільм», «саме цей фільм подіяв на мене як і новини про Україну», «спокійно подивилась фільм» та інші.
Які три-п'ять серій (можете вказати номери чи описати) справили на Вас найсильніше враження і чому?	Відповіді містять описи як емоційних сцен, так і власних реакцій та інтенсивність переживань. Наприклад, є описано звукове сприйняття фільму (тригер): «Там, де гімн України був виконаний на саксофоні, я кілька разів повертаючись з пар проходила площу Ринок у Львові і бачила прощання з бійцями. Для мене це жахливо горесний звук, який асоціюється з втратою, я пам'ятаю обличчя рідних, які їхали за машиною з померлим. І коли чую цей звук, мене пробирає до кісток». Також фільм, який показує різні фрагменти з початку війни, хоча і не охоплює всі події, але створює ефект цілісної картини і послідовність фіксації найголовнішого. У деяких відповідях зазначено, як фільм мотивує і передає єдність, тим самим об'єднує спільним досвідом: «10 серія. Гімн нескорених. Я не розумію чому, але після перегляду даної серії я ще дуже довго плакала. Це настільки сильно, що наш народ, незважаючи на таку складну ситуацію, не зламався і гордо з піднятою головою співає гімн України».
До яких позитивних спогадів спонукав цей фільм (якщо такі спонукав)? Обґрунтуйте стисло, можна ключовими словами.	Характерно те, що відповіді у більшості випадків пов'язані із діленням досвіду «до» і «після війни», що є характерною рисою травми. В даному випадку – колективної: – «Цей фільм нагадує нам, що ми українці і якщо ми разом, ми все поборемо». – «Цей фільм, попри розуміння та усвідомлення того що відбувається, несе певний позитивний зміст, ми повинні жити «тут і зараз», насолоджуватись життям. Коли ми жаліємось на те, що немає світла чи у нас певні проблеми на роботі, на навчанні .. пориньте у цей фільм». – «До того, що потрібно бути людьми...».

Продовження таблиці 2

Питання анкети	Аналіз відповідей
<p>Яка значущість (значення, цінність) фільму – на даний момент і потенційна – з часом?</p>	<p>У більшості відповідей зазначено про цінність фільму для фіксування подій та воєнних злочинів, емоцій і права на такі переживання. Такі і подібні до них відповідають на питання про легітимізацію колективної травми через кіно:</p> <ul style="list-style-type: none"> – «На даний момент це те, що ми вистояли вже багато часу, пройшли через багато руйнувань, і ми не вправі зупинятись або ж здаватись, треба йти до кінця, до нашої перемоги. А з часом, скоріше за все теж саме, ми зараз не здаємось відстоюємо свою честь, гідність і країну, і надалі це теж буде таким нам завданням, для нас самих і для майбутнього покоління»... – «На даний момент значення велике, передивляючись фільм ти розумієш яку ціну ми платимо заради нашої свободи і чого вона нам варта. Я надіюся, що згодом ще більшої цінності цей фільм набере, що люди будуть дивитися не забуватимуть, як нам далася ця воля, і вчитимуться на помилках нашим предків, не повторюватимуть історії з братерством». – «Я вважаю, що було би добре показувати цей фільм людям, які не відчують потреби донатити. Важливо дивитись ці сюжети і людям, ЗМІ за кордоном аби розуміти, що коїться в нашій країні». <p>Таким чином, займенникова форма «ми», по-перше: свідчить про включення (причетність) до подій, що зображені у фільмі, по-друге: спільність переживань і колективне «Я-травмівне».</p>
<p>Чи має фільм, і якщо так, то який (кіно)терапевтичний ефект? Чи засвідчує фільм колективну травму українців? Обґрунтуйте.</p>	<p>Більшість студентів (96%) відповіли, що фільм засвідчує колективну травму. Зокрема, є такі відповіді:</p> <ul style="list-style-type: none"> – «Це травма усього народу. Так, фільм засвідчує колективну травму. Адже біль нанесений ворогом як і морально, так і фізично». – «Так, людина з ним може зрозуміти при перегляді фільму, що вона така не одна». – «Я думаю, що так тому, що коли подивилась перший епізод, поринула в перший день війни і пережила ті емоції які були тоді». – «Фільм має ядерний ефект та засвідчує колективну травму. Війна доторкнулась кожного і кожен це відчув. Саме вона забрала мільйони життів, скалічила людські долі, українську землю». <p>Стосовно кінотерапевтичного ефекту, то думки розділилися. Є вказано на те, що фільм дозволяє емоційно відреагувати на події та «дозволяє це робити», а також вказано на ефект екзистенційності:</p> <ul style="list-style-type: none"> – «Так, засвідчує, це є доказ того, що відбувається в даний момент, і після війни ця травма відобразиться на українцях в психологічному значенні». – «Фільм допомагає побачити світло в кінці тунелю і знайти в собі сили рухатися далі, також допомагає впоратися з переживаннями, терапевтичний ефект кіно криється в асоціативному та емоційному впливі фільму на людину». – «Кінострічки розкривають емоції людини і допомагають побачити на екрані те, що відбувається в його власному житті». – «Кінотерапевтичний ефект криється в тому, що потрібно буде людину знов «занурювати» у ці події (які показані у фільмі), шукати і зцілювати травми, які виникли протягом всього часу. Колективну травму фільм засвідчує, іноді вона призводить до гуртування та єднання».
<p>Про що цей фільм? Фільм – про досвід та події війни. Цей фільм: сама реальність, відображення реальності, інша нова реальність? (див. рис.1)</p>	<p>61% опитаних відповіли, що фільм – відображення реальності; 31,5% – сама реальність. Також є варіанти відповідей:</p> <ul style="list-style-type: none"> – інша, нова реальність; – відображає саму реальність тих подій, які відбуваються на територіях нашої держави. – це і є реальність.
<p>На Вашу думку, однохвилинний формат – вдала ідея чи ні? Чи можна за одну хвилину розвинути емоцію в глядача? Обґрунтуйте свою позицію загалом і з психологічної точки зору.</p>	<p>72% відповіли, що ідея вдала і за одну хвилину можна розвинути емоцію та відобразити важливі віхи події.</p> <p>20% відповіли, що ідея невдала, обґрунтовуючи це тим, що такий формат не дозволяв їм осягнути події.</p> <p>Також 8% опитаних відповіли і так, і ні, виокремлюючи позитивні і негативні сторони експрес-формату.</p> <p>Зазначимо, що автори фільму пояснювали під час дискусії особливі умови, у яких фільм створюється – це цейтнот і нестабільність (повітряні тривоги, відключення електрики). Цей фільм, отже, має ознаки фільму, що створений в умовах обмеженого часу та можливостей, проте виходить щодня.</p>

як часто і з якою мотивацією переглядаємо фільми чи перечитуємо твори Довженка про війну). Проте це не знецінює, а, навпаки, констатує його значення. Травма свідка ще недостатньо добре вивчена, але про її наслідки можна вже переконано говорити.

Більше того, такий вплив, можливо, потрібен і на тих, хто в Європі чи решті світу підтримує, створює й умиряє наступних гітлерів і путінів ціною життів і руйнувань. Такі візуальні документи – це не мова цифр про кількість бомб і ракет, від яких знову Україна потерпає в огні, це і обличчя тих, хто ними убиті (й часом непоховані), хто більше не танцюватиме і не обійматиме коханих і близьких. Такий психологічний вплив зустрічаємо і в «Україні в огні» Довженка, й потрібен він для фіксування звірств і пробудження дрімаючої Європи, в центрі якої знову йде війна, в якій знову з попелу відроджується Україна. Такий

вогонь цього фільму – вогонь животворення для майбутнього.

Висновки. Опрацювавши зазначені емпіричні матеріали на основі теоретичних, можемо констатувати, що перегляд фільму «Україна в огні 2» як медіа-контенту справив враження на студентів та дав поглиблене розуміння, що таке арт-медіа та сенсотворчість під час війни, як розуміти колективну травму через документальне кіно. Ділення досвідом про переживання й власний досвід реагування на події в Україні завдяки перегляду документального кіно – це усвідомлення і прийняття втрат. Це також кристалізація спільної ідеї та віри в перемогу. Щодо того, чи має «Україна в огні 2» терапевтичний ефект і як опрацьовувати колективну травму – це питання подальших перспективних досліджень. Водночас констатує роль фільму в легітимізації травми – першому етапі в роботі з колективною травмою.

Список використаних джерел:

1. Вознесенська О.Л. Мир. Мистецтво. Київ : Human Rights Foundation, 2019. 34 с.
2. Вознесенська О. Медіа-арт-терапія: нові можливості інформаційної доби. *Простір арт-терапії: можливості інтеграції : матеріали XIV Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-25 лютого 2017 р.)* / за наук. ред. А.П. Чуприкова, Л.А. Найдьоновой, О.Л. Вознесенської, О.М. Скнар. Київ : Золоті ворота, 2017. С. 15–21.
3. Горностаї П.П. Колективна травма та групова ідентичність Психологічні перспективи. *Спеціальний випуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп. Т. 2. Проблема цілісності суспільства, групи та особистості*. Київ, 2012. С. 89–95.
4. Голодомор як колективна травма українців: як її відчувають молодші покоління? / Громадське радіо. 26 листопада 2021 [Ведуча Анастасія Багаліка; гість Андрій Маслюк] URL: <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/holodomor-ia-kolektyvna-travma-ukraintsiv-ia-k-ii-vidchuvaiut-molodshirokolinnia>.
5. Гулій Наталія. Життя – режисер нашого кіно: інтерв'ю зі співавтором серіалу «Україна в огні 2» / Кіно 24. 5 травня 2022 року. URL: https://kino.24tv.ua/zhittya-rezhiser-nashogo-kino-intervyu-z-spivavtorom-serialu_n1967497.
6. Кінематографісти створюють документальний серіал для соцмереж «Україна в огні 2» / Детектор медіа. 5 березня 2022 року. URL: <https://detector.media/infospace/article/197209/2022-03-05-kinematografisty-stvoryuyut-dokumentalnuu-serial-dlya-sotsmerezh-ukraina-v-ogni-2>.
7. Огієнко В.І. Культурна травма у сучасній зарубіжній історіографії: концепт та метод. *Національна та історична пам'ять*. 2011. Вип. 1. С. 148–160.
8. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Львів : Літопис, 2010. 353 с.
9. Україна в огні 2 [Ukraine on Fire 2] [Фільм] Україна, 2022. URL: <https://www.facebook.com/UkraineOnFire2>; <https://www.instagram.com/ukraineonfire2>; IMDb: <https://www.imdb.com/title/tt18363546/>.
10. Україна в огні 2 Матеріал з Вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D0%B2_%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96_2.
11. Assman A. Memory, individual and collective. *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis* / [Ed. Robert E. Goodin and Charles Tilly]. Oxford, 2006. P. 210–227.
12. Kellermann N. P. F. Transmission of Holocaust Trauma. *National Israeli Center for Psychosocial Support of Survivors of the Holocaust and the Second Generation*. 2000. URL: <http://peterfelix.tripod.com/home/trans.htm>.

13. Hirschberger G. Collective Trauma and the Social Construction of Meaning. *Frontiers in Psychology*. 2018. № 9. Article 1441. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6095989/>.
14. Neal A. G. National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century / Arthur G. Neal. Armonk, N.Y. & London: M.E. Sharpe, 1998. 224 p.
15. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/holodomor-iak-kolektyvna-travma-ukraintsiv-iak-ii-vidchuvaiut-molodshi-pokolinnia>.
16. URL: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.01441/full?utm_source=facebook&utm_medium=Zoho+Social.

References:

1. Voznesenska O. L. Myr. Mystetstvo / Olena Leonidivna Voznesenska. K. : Human Rights Foundation, 2019. 34 s.
2. Voznesenska O. Media-art-terapiia: novi mozhlyvosti informatsiinoi doby/ Voznesenska Olena // Prostrir art-terapii: mozhlyvosti intehratsii: materialy KhIV Mizhnarodnoi mizhdystsyplinarnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 23-25 liutoho 2017 r.) / [za nauk. red. A. P. Chuprykova, L. A. Naidonovoi, O. L. Voznesenskoii, O.M. Sknar]. K. : Zoloti vorota, 2017. S. 15-21.
3. Hornostai P. P. Kolektyvna travma ta hrupova identychnist Psykholohichni perspektyvy. Spetsialnyi vypusk: Aktualni problemy psykholohii malykh, serednykh ta velykykh hrup. —T. 2. Problema tsilisnosti suspilstva, hrupy ta osobystosti. - K., 2012. - S. 89-95.
4. Holodomor yak kolektyvna travma ukraintsiv: yak yii vidchuvaiut molodshi pokolinnia? // Hromadske radio. 26 lystopada 2021 [Veducha Anastasiia Bahalika; hist Andrii Masliuk] URL: <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/holodomor-iak-kolektyvna-travma-ukraintsiv-iak-ii-vidchuvaiut-molodshi-pokolinnia>
5. Hulii Nataliia. Zhyttia — rezhyser nashoho kino: intervii zi spivavtorom serialu «Ukraina v ohni 2» // Kino 24. 5 travnia 2022 roku. URL: https://kino.24tv.ua/zhittya-rezhysir-nashogo-kino-intervyu-zi-spivavtorom-serialu_n1967497.
6. Kinematohrafisty stvorili dokumentalni serial dlia sotsmerezh «Ukraina v ohni 2» // Detektor media. 5 bereznia 2022 roku. URL: <https://detector.media/infospace/article/197209/2022-03-05-kinematografisty-stvorilyuyut-dokumentalnyy-serial-dlya-sotsmerezh-ukraina-v-ogni-2>.
7. Ohiienko V. I. Kulturna travma u suchasni zarubizhni istoriohrafii: kontsept ta metod / V. I. Ohiienko // Natsionalna ta istorychna pamiat . 2011. Vyp. 1. S. 148-160.
8. Riuzen Y. Novi shliakhy istorychnoho myslennia / Y. Riuzen [per. z nim. V. Kamianets]. L.: Litopys, 2010. 353 s.
9. Ukraina v ohni 2 [Ukraine on Fire 2] [Film] Ukraina, 2022. URL: <https://www.facebook.com/UkraineOnFire2>; <https://www.instagram.com/ukraineonfire2>; IMDb: <https://www.imdb.com/title/tt18363546/>
10. Ukraina v ohni 2 Material z Vikipedii. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D0%B2_%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96_2
11. Assman A. Memory, individual and collective / A. Assman // The Oxford Handbook of Sontextual Political Analysis/ [Ed. Robert E. Goodin and Charles Tilly]. Oxford, 2006. R. 210–227.
12. Kellermann N. P. F. Transmission of Holocaust Trauma [Elektronnyi resurs] / N. P. F. Kellermann // National Israeli Center for Psychosocial Support of Survivors of the Holocaust and the Second Generation. – 2000. – Rezhym dostupu : <http://peterfelix.tripod.com/home/trans.htm>
13. Hirschberger G. Collective Trauma and the Social Construction of Meaning // *Frontiers in Psychology*. 2018. № 9. Article 1441. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6095989/>
14. Neal A. G. National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century / Arthur G. Neal. Armonk, N.Y. & London: M.E. Sharpe, 1998. 224 r.
15. <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/holodomor-iak-kolektyvna-travma-ukraintsiv-iak-ii-vidchuvaiut-molodshi-pokolinnia>
16. https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.01441/full?utm_source=facebook&utm_medium=Zoho+Social